

Entre la pàtria íntima i el cosmopolitisme: menorquinismes i lluita per l'hegemonia

Jordi Pascual i Saüc¹

Abstract

La identitat menorquina és avui una identitat forta i sentida entre la ciutadania. Aquest és, si més no, un dels llocs comuns entre la classe política i la intel·lectualitat local i que es correspon amb el fet que el menorquinisme és un espai ideològic rellevant dins de l'àmbit polític. Ara bé, hi ha diferents discursos menorquistes en joc, amb implicacions ben diferents sobre la identitat nacional que atribueixen a Menorca. Així, hi ha un menorquinisme regionalista, encapçalat pel PP local, que és fonamentalment espanyolista; un menorquinisme nacionalista, liderat pel PSM, que atorga a Menorca l'estatus de subjecte polític sobirà, que té els Països Catalans com a nació cultural; un menorquinisme pancatalanista, que considera aquests la nació política dels menorquins, avui testimonial a l'illa, amb l'únic suport polític d'Esquerra Republicana; i, finalment, un menorquinisme cosmopolita, bastant transversal i en augment a redós de la indústria del turisme. I, particularment, s'observa que des del 2001, amb el govern Bauzá, el menorquinisme ha esdevingut un camp ideològic clau en la lluita per l'hegemonia política i on s'han dirimit qüestions com la catalanitat de Menorca. Així mateix, el ressò del procés per la independència de Catalunya a l'illa ha fet que es distingissin encara més els diferents menorquinismes.

La recerca es basa en un joc de diàlegs, a partir d'entrevistes amb els representants de les forces polítiques menorquines actives i amb experts sobre la història política i cultural de Menorca, durant els estius de 2014 i 2015, i d'una lectura atenta de la premsa local i de la historiografia sobre el tema.

Introducció

Menorca és avui espanyola. Qui ho pot negar? La lògica dels Estats nació és encara implacable i, si al segle XVIII, Menorca fou, quasi tot el segle, britànica, un poc temps francesa i espanyola només entre el 1782 i el 1798, avui és Espanya qui hi fa onejar la seva bandera.

Si més no, Menorca és espanyola en el sentit que Billig dona al concepte de nacionalisme banal. Banderes en edificis oficials o el marc geopolític de què se serveix la premsa per estructurar la visió del món apunten l'evidència que avui Menorca forma part administrativament de l'Estat espanyol i reforcen una certa evidència col·lectiva de la seva espanyolitat.

Ara bé, més enllà d'aquest marc administratiu i institucionalitzat, d'aquet statu quo, el present article vol donar compte d'una recerca que explora les formacions discursives que generen identificació nacional i reproduïxen, matisen o, directament, posen en qüestió aquest marc

¹ Sociòleg i professor de la Facultat de Ciències Polítiques i de l'Administració de la Universitat Pompeu Fabra i dels Estudis de Psicologia de la Universitat Oberta de Catalunya.

nacional preestablert. Es tracta de veure quines ideologies i quins projectes i interessos polítics proveeixen Menorca de discursos sobre la seva identitat nacional. És a dir, es tracta de constatar quins menorquinismes hi ha en joc en l'arena política local.

Antecedents

En el camp de la política institucional, trobem un primer antecedent de les que podríem anomenar reivindicacions autonomistes menorquines, encarnada en la figura del polític republicà Frederic Llansó, amb una tasca destacada com a diputat a les Corts a principis dels anys 10 del segle passat. Com ha observat J. Bagur (2013: 17-18), la importància del que s'ha anomenat "època Llansó" rau en la proposta de crear una instància administrativa inspirada en els *cabildos* canaris per a les Illes Balears, que significa un antecedent dels actuals consells insulars. Més enllà de l'èxit inicial d'aquest projecte, el que ha destacat la historiografia d'aquest llegat polític és el fet de reconèixer Menorca com a autèntica *entitat local* (Quintana, 1977: 17; citat a Bagur: 17), amb autonomia tant de Madrid com de Mallorca, lloc on aquesta proposta despertà certs recels.

D'altra banda, durant la 2a República espanyola, es produí un debat periodístic sobre la identificació territorial i política de Menorca, que venia d'abans i que prosseguirà més enllà de la discussió de l'estricta avantprojecte d'Estatut de les Balears i Pitiüses, com ha estudiat a fons Bagur (2013). L'autor defensa que es tracta d'un debat inscrit dins d'un posicionament general menorquinista, amb diferents plantejaments i propostes, que agrupa en tres (69):

1. Menorquinisme pancatalanista: "Inclou l'illa i la seva política en un marc de relacions superior al supramunicipal menorquí i al del conjunt de l'arxipèlag; un marc de relacions nacionalment català dins una República federal espanyola" (69).
2. Menorquinisme provincialista, que fa referència a la posició que defensava la relació directa de Menorca amb Madrid, i apostava perquè Menorca fos una província o regió autònoma, amb independència de la Diputació Balear.
3. Menorquinisme provincianista, que implicaria incorporar-se al projecte d'una regió autònoma balear.

Des del punt de vista del marc nacional que pressuposen i, d'alguna forma, promouen, en aquests antecedents del que podem anomenar menorquinisme com a ideologia política no hi ha una identificació o consciència nacional única, sinó que hi ha una diversitat de posicions sobre l'articulació de Menorca amb Balears, Catalunya i Espanya (i encara el món, perquè hi apareixen, més o menys de fons, proclames cosmopolites).

Finalment, Bagur caracteritza aquest debat com a poc seguit per la població en general, com lamenten alguns dels seus protagonistes, i intens, en el sentit que genera fortes discrepàncies entre alguns dels protagonistes (articulistes) i fins reaccions en forma de represàlies cap algun a de les posicions (per part dels responsables d'un dels mitjans de comunicació menorquins).

Estatut del 1983: consens al voltant de l'autonomia i de la llengua com a fet vertebrador

Després de la mort de Franco, a Menorca trobem veus que aposten per un nou marc polític que

reconegui l'autogovern dels pobles que formen part de l'Estat Espanyol. No és estrany trobar el dret d'autodeterminació entre les reivindicacions de partida. És el cas del significat historiador Josep Maria Quintana, que acaba el seu revelador llibre *Els menorquins i l'autonomia (passat, present i perspectives de futur)*, amb la següent esperança:

“Hom desitja que de veritat s'arribàs a unes eleccions a les quals poguessin participar tots els grups i partits que avui formen aquest conjunt de pobles, regions i nacionalitats que és l'Estat Espanyol. Si els dies ens confirmen les promeses i podem participar al si d'una Espanya lliure i democràtica que respecti el dret a l'autodeterminació dels pobles, llavors els menorquins haurem de saber, forçosament, què volem per a la nostra illa” (1977: 155)

D'altra banda, Quintana situa els consells insulars com a institucions clau en la gestió de l'autonomia en el cas de les Balears i proposa les competències que haurien de tenir aquests últims. Entre aquestes, hi ha la hisenda pròpia, l'urbanisme i la planificació del territori, la sanitat i la beneficiència, l'ensenyament, la cultura, la planificació econòmica, turística i social i fins l'administració d'empreses nacionalitzades d'àmbit insular.

Uns anys més tard, serà ell mateix qui, en un altre estudi sobre el nou ordenament jurídic espanyol certifiqui en què han quedat aquella esperança. L'estat espanyol s'ha configurat segons una fórmula que està a mig camí entre l'estat federal i un estat descentralitzat. Diu Quintana:

“No se trata de un Estado federal, porque no existe una pluralidad de ordenamientos constitucionales ordinarios, pero tampoco se trata de un Estado descentralizado, exclusivamente, por cuanto, aun habiendo un único poder constituyente, existe una pluralidad de fuentes legislativas de igual naturaleza”. (1982: 155)

Segons l'autor, hi ha tres principis que marquen aquesta transformació de l'Estat d'un sistema centralista al que es dirà “estat de les autonomies”:

- “la indisoluble unidad de la Nación española, como fundamento de la propia Constitución”, que deixa, per tant, fora de lloc tota expectativa de reconeixement del dret d'autodeterminació;
- “el reconocimiento y garantía por la propia Constitución del derecho de autonomía de las nacionalidades y regiones que integran la Nación española”;
- “y la solidaridad entre dichas nacionalidades y regiones una vez que hayan ejercido el derecho a constituirse en Comunidades autónomas”. (155)

Entre les característiques d'aquest nou ordenament, destaquen dos elements, que contenen, al meu entendre, un principi de contradicció i tensió jurídica, que explica els termes dels debats posteriors sobre el model territorial de l'Estat. D'una banda, com Quintana estableix clarament, malgrat que el nou sistema implica un repartiment del poder entre l'Estat i les Comunitats Autònomes, aquestes no ostenten un poder “originario ni soberano”:

“No es originario porque deriva del Estado-institución. No es soberano, porque su potestad de autogobierno está condicionada por un Estatuto de autonomía

emanado de, encuadrado en y subordinado a la Constitución, norma suprema de nuestro ordenamiento jurídico” (156)

Ara bé, acte seguit l'autor reconeix, citant el prestigiós jurista González Casanova (1979), que el poder de les comunitats autònomes es pot configurar com a “autogovern” (article 143.1), el qual, tot i derivar de la constitució, “tiene cierto fundamento en la existencia de un derecho anterior, histórico en cierta manera, que cobra fuerza real a través del propio texto de la constitución” (156).

D'alguna forma, el conflicte actual entre les forces anomenades “constitucionalistes” i les “sobiranistes” –que plantegen un reconeixement de sobirania nacional per a les “nacionalidades históricas”- es dirimeix a partir d'aquestes bases jurídiques establertes durant la Transició.

Aquesta distinció entre “regiones” i “nacionalidades” es concreta en el fet que el model territorial preveu dos tipus de comunitats autònomes, les especials i les ordinàries, i, en correspondència, dues velocitats en l'assoliment de quotes competencials.

I, finalment, Quintana destaca les bases polítiques sobre les quals descansa aquest model d'organització territorial del poder, tocant el moll de l'os:

“Toda la regulación constitucional del tema que nos ocupa deriva de un especial procedimiento de elaboración (el “consenso” constitucional entre diferentes fuerzas políticas) que ha marcado profundamente el resultado final del proceso, siendo la causa principal de todas las deficiencias que se observan en el texto articulado, lleno de imprecisiones técnicas y plagado de ambigüedades que han obligado posteriormente a verificar un importante esfuerzo entre las fuerzas políticas en el camino del desarrollo constitucional”. (156-157)

Pel que fa a les Illes Balears, l'Estatut del 1983 és promulgat i aprovat per l'anomenada via lenta prevista per l'article 143 de la Constitució, a diferència de les anomenades “comunitats històriques”, que l'ordenament jurídic reconeix com a aquelles comunitats que s'havien dotat d'un estatut d'autonomia durant la 2a República. Així, en el redactat no s'esmenta en cap moment el caràcter de “nacionalitat històrica”, cosa que sí que farà el reformat Estatut de 2007. En el preàmbul d'aquell primer text se significa el caràcter plural dels “pobles que conformen la Comunitat Insular”, a la vegada que parla també del “poble de les Illes Balears”.

En l'Estatut del 83, hi són reconeguts els Consells insulars, amb funcions executives importants, entre les quals es troben urbanisme, ordenació del territori, habitatge, patrimoni, agricultura i ramaderia, etc.; però sense pes en la representació en les institucions polítiques balears. Això sí, conformaran les autèntiques administracions de la cada illa.

D'altra banda, tant a l'Estatut del 1983 com en el de 2007, es plasma el consens al voltant de la llengua catalana entesa com a llengua “pròpia” de les Illes Balears i amb un estatus de cooficialitat, juntament amb el castellà, per ser-ho a nivell de l'Estat Espanyol, en idèntica fórmula a l'emprada a Catalunya. Com veurem, aquest consens es trencarà a partir del 2011, amb el govern del PP liderat per Bauzá, que aplicarà a les Illes les directrius marcades per la Fundación FAES, partidària d'iniciar un procés de recentralització de l'Estat i d'unificació cultural.

Aquest context d'embranchada de les polítiques neoconservadores i recentralitzadores del PP, tant a nivell estatal com balear, coincideix amb l'inici de la present recerca, l'estiu de 2013. Una recerca que és testimoni també de l'entrada en crisi del model de bipartidisme establert a Espanya des de la represa del règim democràtic i que comença a fer-se evident amb les eleccions europees de la primavera del 2014 i es va consolidant fins a les eleccions generals del 2015 i 2016; i que pretén observar quin impacte està tenint a Menorca el procés independentista català iniciat el 2010. Tot plegat per posar el focus a Menorca per veure com aquests processos es viuen a nivell local i quins discursos i posicionaments polítics hi ha al voltant del menorquinisme i de la identificació nacional de Menorca.

A nivell metodològic, la present recerca es basa en un treball de camp realitzat durant els estius de 2014 i 2015, en què s'ha entrevistat als líders dels partits polítics amb presència significativa a l'illa, alguns dels seus ideòlegs, així com a d'altres informants, coneixedors de la història i la societat menorquina². Més concretament, s'ha comptat amb les forces polítiques que s'han presentat a les eleccions europees de maig de 2014 i/o a les autonòmiques i locals de maig de 2015, ja fossin partits d'àmbit estrictament menorquí o d'àmbit més ampli, però amb presència significativa de ciutadans menorquins entre les seves llistes de candidats.

Persona entrevistada	Perfil	Data entrevista
Joel Bagur	Historiador	3.3.14
Jaume Mascaró	Filòsof i antropòleg	14.7.14
Maite Salord	Coordinadora PSM	4.8.14
Òscar Garcia	IC-Verds-EQUO	8.8.14
Vicenç Tur	PSOE Menorca	14.8.14
Albert Pons	ERM	15.8.14
Juanmi Gomila	EUA	18.8.14
Santiago Tadeo	PP	26.8.14
Joan Forcadas	PI	21.8.14
Simón Gornés	PP Maó	27.8.14
Joan Manuel Martí	PSM	1.9.2014
Mae de la Concha	Podem	28.7.2015

En el pla teòric, partim de la noció de nacionalisme entès –a la manera com Michel Foucault (1982) entén una altra ideologia moderna, el racisme– com un camp ideològic i discursiu, però no en el sentit d'escenari de l'engany i autoengany ideològics (la falsa consciència en la teoria marxista), sinó al contrari, com a camp on les diferents forces socials presenten batalla i on s'evaporen constantment les mateixes regles de joc del poder –en el sentit que s'invisibilitzen–, que té com a efectes més grans els d'inclusió i exclusió social.

El debat sobre la identitat nacional de Menorca avui

² A més, agraeixo el suport de Josefina Salord, tant per les seves aportacions a la temàtica del present article com a historiadora cultural i coneixedora de la societat menorquina, com per la facilitació de contactes, en qualitat de coordinadora de l'Institut Menorquí d'Estudis.

Avui, tothom destaca la identitat menorquina com a element distintiu clar i fortament marcat³. Des de l'àmbit polític, ningú no renuncia a identificar-se amb la *menorquinitat*, per tant. Això es correspon, a més, amb les denominacions gentilícies que la gent autòctona utilitza per a identificar-se i identificar els altres. Hi ha un joc d'identificacions, que varia quant a oposicions i continguts de cada terme segons els actors i els discursos, però que el filòsof i antropòleg Jaume Mascaró proposa definir així:

“La identitat està formada per capes com una cebà. Una ciutadellenc probablement se sentiria primer de tot ciutadellenc, en segon lloc menorquí, després baleàric, català de parla, espanyol de nacionalitat, europeu, etc. (...) I si parlem dels altres, a l'illa està perfectament delimitat qui és maonès i qui és ciutadellenc (“cabildo”, en termes pejoratius dels primers) i és perfectament perceptible a través dels parlars diferents. En un nivell més ampli, també està clara la diferència amb un mallorquí, figura que aquí no està gaire ben vista. D'altra banda, un “català” és un peninsular que s'entén, i es diferencia del “foraster”, que és com s'anomena els peninsulars castellans. A un altre nivell, hi ha encara l’“estranger”.”⁴

I en això de definir la identitat menorquina, tot i que ningú no en té la patent, els que vénen de fora, siguin catalans o forasters, s'hi fixen especialment. Així, ens serviran dos testimonis de dos illencs d'adopció vinguts de Catalunya i Astúries, respectivament, per observar alguns dels trets que defineixen la menorquinitat, segons els respectius discursos:

“Aquí a Menorca, hi ha una identitat clarament menorquina, illenca. Aquí no trobaràs ningú que et digui que és balear. Ara bé, junt amb un orgull de pertànyer de ser menorquí molt gran, que fa que estimin **els seus costums, el seu parlar, la seva gastronomia** –i que fa que es conservin plats, paraules i costums diferents a tot arreu (aquesta identitat tan marcada és positiva, perquè fa que conservin els elements diferencials, però també implica una diferenciació del que no és d'aquí i això és el que reflecteixen les enquestes de satisfacció fetes als turistes)–, no hi ha una consciència nacional clara”.⁵

Per la seva banda, Mae de la Concha, asturiana establerta a Menorca des del 1983, considera que “amar el territorio es la esencia de Menorca”.⁶

En canvi, aquesta identificació amb Menorca, ja sigui com a cultura o com a territori o com a ambdós a la vegada, no es correspon, en general, amb una identitat nacional clara i unívoca. Segurament ha estat el PSM i els seus ideòlegs qui han desenvolupat una teoria de la nació

³ Aquí empro el terme identitat en el sentit de signes manifestos o trets distintius, com ara elements de llenguatge o estils de vida, que els individus esperen descobrir en l'altre o bé exhibeixen ells mateixos, en un joc relacional, segons la concepció ja clàssica de Fredrik Barth (1976: 15-16). Aquesta definició, d'altra banda, està en sintonia amb l'observació de Salvador Cardús (2016) segons la qual la identitat no és tant un contingut, com un discurs que ha de ser entès com una expressió de la lluita pel reconeixement.

⁴ Entrevista amb Jaume Mascaró (Ciutadella, 14.7.14)

⁵ Entrevista amb Òscar Garcia (Maó, 8.8.14). Els subratllats són meus.

⁶ De l'entrevista amb Mae de la Concha (Ciutadella, 28.7.15)

específicament menorquina més elaborada, però, segons Nel Martí (2010), Menorca es correspon amb l'àmbit de la "nació íntima", reservant a les Illes Balears la definició de nació administrativa i als Països Catalans, el nivell de nació cultural dels menorquins i les menorquines. En un pol oposat hi ha el discurs liderat pel PP, que, tot i reconèixer la forta personalitat cultural de Menorca, no li concedeix valor polític, sinó només cultural. En aquest sentit, són significatives les paraules de Simón Gornés, destacat membre del PP menorquí⁷:

Jordi Pascual: Estàs a favor del menorquinisme?

Simón Gornés: Com a cultura i marca de poble, sí. No com a valor polític, ni nacional. Jo entenc el menorquinisme com un "sofrit", fet de diferents ingredients: s'apreci per la música, sa sensibilitat cultural, ses festes... Res a veure amb nacionalistes, ni amb projectes polítics.⁸

Així doncs, segons l'actor considerat, varia l'articulació política -i com veurem la identitat nacional- que es correspon amb aquesta menorquinitat. És cert que hi ha unanimitat a reclamar més competències per al Consell Insular. Però, com veurem, aquesta reivindicació unànime no implica el mateix en tots els casos: per a alguns cal un canvi de marc institucional i nacional, i per a d'altres, mantenir l'actual status quo nacional.

En síntesi, hi ha diferents menorquinismes,⁹ en funció de com els diferents actors conceben aquesta identitat políticament:

- a) Menorquinisme regionalista, que entén els signes distintius de menorquinitat com a elements culturals i marques de poble, sense valor nacional, ja que la nació -l'espanyola- no està en dubte. És el PP qui ha defensat més aquest discurs. Coincideixen amb la reivindicació dialectal de les anomenades "varietats insulars" que fa el Foment Cultural Balear, entitat caracteritzada per uns plantejaments obertament anticatalanistes i secessionistes des del punt de vista lingüístic.
- b) Menorquinisme nacionalista, però reservant per a Menorca l'espai de la sobirania i de la nació o pàtria íntima; per a Balears, la nació política, i per als Països Catalans, la nació cultural. A nivell de representació política, el PSM és qui fa bandera d'aquesta ideologia, però també d'altres partits s'hi alineen, com ara Iniciativa Verds-EQUO de Menorca o, des de posicions més de centre dreta, el PI (Proposta per les Illes Balears);
- c) Menorquinisme pancatalanista, que entén que la nació política en la qual s'emmarca Menorca són els Països Catalans. Trobem Esquerra Republicana de Menorca com a únic exponent d'aquest posicionament dins de l'àmbit dels partits polítics.

⁷ Simón Gornés ha tingut un rol de lideratge destacat en qüestions tan sensibles com ara la Llei de Funció Pública, aprovada el 2012, promoguda pel govern Bauzá, essent ell conseller d'Administracions Públiques, i que donà peu a la reformar de la nova llei de normalització lingüística –canviant l'estatut del català de requisit a mèrit en les oposicions a funcionari-, i la promulgació de la denominació bilingüe Maó-Mahón.

⁸ Entrevista amb Simón Gornés (Maó, 27.8.14).

⁹ És interessant comparar aquest mapa ideològic del menorquinisme amb el que traçava Joel Bagur per a la Menorca de la 2a República. D'entrada, el *menorquinisme pancatalanista* plantejava una unió de Menorca amb Catalunya com a "nació" dins de la República Espanyola; cosa que avui està en qüestió arran del procés independentista català; i tampoc no hi ha cap força política que abanderi la secessió administrativa respecte de les Balears (*menorquinisme provincialista*).

I encara podríem distingir un menorquinisme cosmopolita, una mica aliè als tres anteriors, relacionat amb la globalització i orientat a la indústria del turisme, que creix dia a dia, i que és més o menys transversal des del punt de vista de partits que s'hi sumen. Així he trobat discursos en aquest sentit, tant parlant amb la representant de Podem com del PI. En efecte, mentre Mae de la Concha defineix Menorca com “un univers en miniatura”, parafrasejant l'historiador francès del segle XIX, Gaston Vuilliers; Joan Forcadas, impulsor del PI a Menorca, no dubta a afirmar que “Menorca és cosmopolita” com a argument per sostenir que una hipotètica independència de Catalunya no afectaria la relació entre aquest dos territoris.

Encara quedarien dos actors polítics analitzats que no s'emmarquen en cap dels menorquinismes descrits. Es tracta del PSOE Menorca i d'Esquerra Unida de Menorca, que prioritzen l'eix dreta-esquerra per sobre de l'identitari, tot i reconèixer la identitat menorquina, com a diferenciada de la balear (Tur qüestiona el lema d'Antich "quatre illes, un país, cap frontera") i la seva catalanitat cultural. Ara bé, cap dels dos qüestiona el marc nacional espanyol –tot i que Juanmi Gomila reconeix comptar a les seves files amb “independentistes del Països Catalans”-, encara que sí –com veurem- el model territorial actual.

En síntesi, s'observa una certa correspondència entre l'àmbit territorial del partit polític i la seva identificació nacional. Això és sobretot evident en el PSM, que lidera el menorquinisme nacionalista, i té com a àmbit nacional primer, Menorca, tot i que es projecta vers l'àmbit balear (recordem que forma part de l'aliança PSM-Entesa Nacionalista a nivell balearic) i l'àmbit català, a nivell cultural; i en el PP i PSOE, partits d'àmbit espanyol, pels quals la identitat nacional espanyola de Menorca no està en qüestió. Per la seva banda, Esquerra Republicana de Menorca, partit dependent d'Esquerra Republicana de Catalunya a nivell econòmic i d'Esquerra Republicana de Balears a nivell d'executiva, s'identifica amb l'àmbit nacional dels Països Catalans. Més indefinida sembla la identificació nacional per a IC-Verds-EQUO, proper als plantejaments del PSM, mentre que Esquerra Unida Alternativa de Menorca i Podem, que reconeixen el dret a decidir de la ciutadania menorquina, però alhora es mouen dins d'un marc estatal espanyol.

Una vegada traçat el camp de les ideologies sobre la identificació nacional de Menorca, em proposo explorar quines implicacions tenen aquestes ideologies quant a: rellevància de l'eix territorial en la política menorquina i quant a posicionament respecte al debat sobre el model nacional i territorial de l'Estat i, molt especialment, a propòsit de l'anomenat –precisament des de l'òptica de l'Estat espanyol- desafiament independentista català.

Partit polític	Àmbit territorial	Identitat nacional Menorca
PP Menorca	Delegació de partit d'àmbit estatal	Espanyola. Menorquinitat com a marca de poble, cultural, no nacional
PSOE Menorca	Delegació de partit d'àmbit estatal	Espanyola. Reconeixement catalanitat cultural de Menorca, però sense identitat nacional
PSM	Àmbit menorquí	Identitat nacional menorquina, amb Illes Balears com a referent de Comunitat Autònoma i Països Catalans com a marc cultural ampli
Podem	Àmbit estatal, amb cercles a Menorca	Identitat nacional espanyola. Dret a decidir.
EUA	Àmbit espanyol amb federacions a Balears	Reconeixement de la catalanitat de Menorca, que remet a la idea de Països Catalans, dins de l'Estat Espanyol.
IC Verds EQUO	Àmbit menorquí, associat a partit d'àmbit espanyol	Reconeixement catalanitat cultural de Menorca, però sense identitat nacional
PI	Àmbit balear, amb agrupacions locals a Menorca	Nació menorquina dins l'àmbit balear i, a nivell cultural, catalanitat
ERM	Dependent d'àmbit català a nivell	Àmbit nacional: correspon als Països Catalans

	econòmic i àmbit balear a nivell d'executiva	
--	--	--

Eix territorial

Entre els representants de partits polítics entrevistats, hi ha unanimitat al voltant de la reivindicació de l'augment de poder del Consell Insular.¹⁰ Així, l'aleshores president del PP de Menorca i del Consell Insular, Santiago Tadeo, sense proposar cap reforma de l'actual model territorial, assenyalava la importància d'aquest organisme, reconeixent que la gent s'identifica més amb els nivells d'administració menorquins (ajuntaments i Consell Insular), que no pas amb el Govern Balear. A més, considerava que calia reclamar les competències previstes per a aquest òrgan encara no traspassades, destacava la Llei de finançament, i defensava els interessos d'aquesta administració davant el Govern Balear en el contenciós mantingut durant el 2014 a propòsit del Reglament de Turisme aprovat per aquest.

En canvi, Vicenç Tur (PSOE Menorca) es manifestava partidari de majors quotes d'autogovern, però dins un federalisme asimètric en un marc balear i espanyol "plural i multicultural".¹¹

Per la seva banda, la representant del PSM, Maite Salord, anava més enllà, considerant que el Consell Insular és el referent polític més important, perquè coincideix amb el subjecte polític que és Menorca, i proposava limitar les competències del Govern Balear a la gestió dels serveis mancomunats i les infraestructures compartides, punt en què coincidia amb el seu soci dins de Més per Menorca, Òscar Garcia. En conclusió, per aquella dirigent, la Comunitat Autònoma de les Balears hauria de ser una confederació d'entitats amb el màxim nivell d'autogovern.

Al seu torn, Mae De la Concha considera que Menorca és massa petita per ser pensada en termes d'Estat, si de cas com a port franc a l'estil de Malta. També Juanjo Gomila creu que Menorca no és prou gran per ser un estat, si de cas podria esdevenir nació i defineix Esquerra Unida i Alternativa com a federalista i republicana.¹²

Finalment, per l'Albert Pons (Esquerra Republicana de Menorca) el "país" Menorca forma part d'una estructura política que cal encara articular, els Països Catalans.

D'altra banda, des de 2014, han anat en augment les veus que s'han manifestat a favor de la revisió del model de finançament. Ja l'estiu del 2014, trobem al diari Menorca un editorial crític -a més de titular en portada i semàfor vermell per a Rajoy- amb la negativa del govern central a revisar el finançament¹³. Aquesta qüestió és un dels cavalls de batalla del nou govern balear de coalició d'esquerres, format per PSIB i Més per Mallorca i Més per Menorca. Per contra, sectors vinculats al PP han criticat repetidament aquest plantejament, per considerar-lo subsidiari de les reivindicacions del govern català.¹⁴

¹⁰ Joel Bagur explica que el Consell Insular és un petit govern, que té capacitat executiva i de promulgar normativa, d'un nivell superior a les diputacions. Els seus membres polítics són escollits directament per la població menorquina. "D'alguna forma, és el que havia proposat Frederic Llansó ara fa un segle", observa. De l'entrevista mantinguda amb J. Bagur (Barcelona, 3.3.2014)

¹¹ Entrevista amb Vicenç Tur (Maó, 14.8.14).

¹² Entrevista amb Juanmi Gomila (Es Castell, 18.8.14).

¹³ Vegeu l'edició del diari Menorca del 5.8.2014.

¹⁴ Vegeu, com a exemple, l'article de Joan D. Pons, president de Foment Cultural de Menorca, al diari Menorca, del dia 13.7.2016.

Efectes del moviment per la independència de Catalunya

El fet que el treball de camp de la present recerca hagi transcorregut durant un període de temps (2013-2016), en què el moviment per la independència de Catalunya es trobés entre un moment àlgid (Via Catalana 11S del 2013 i consulta del 9N del 2014) i el moment d'avanç polític (majoria de les forces independentistes al Parlament i accés al govern de la Generalitat el 27S) i alhora de major incertesa (bloqueig institucional espanyol i tensions entre les diferents famílies sobiranistes), m'ha permès utilitzar aquest tema com un analitzador del debat sobre la identificació nacional de Menorca. Ho he fet considerant dues qüestions en què aquest tema és rellevant:

1. El posicionament que els actors polítics menorquins prenen davant el procés per la independència de Catalunya, i
2. La participació d'aquests actors en el debat sobre el model territorial de l'Estat Espanyol provocat pel que s'ha qualificat des de Madrid com el "desafiament català".

Finament, he considerat fins a quin punt té sentit plantejar un referèndum sobre l'adscripció estatal de Menorca.

Respecte a les possibles conseqüències que té el moviment per la independència a Catalunya en l'àmbit polític menorquí, en general hi ha coincidència entre els actors polítics que aquesta qüestió no té una repercussió en la política local del dia a dia, però s'observa que genera un efecte de fons en la societat civil i política de Menorca.

Aquest efecte de fons, el podem analitzar, desgranant-lo en tres àmbits d'incidència:

- a. Consciència de l'impacte en la ciutadania.
- b. Debat als mitjans de comunicació.
- c. Debat entre la intel·lectualitat a nivell acadèmic.
- d. Partits polítics: diferents reaccions i expectatives.

En primer lloc, la consciència de l'impacte del moviment polític per la independència que viu Catalunya en la societat menorquina és desigual entre els partits polítics. Així, mentre els representants del PP entrevistats li resten tota rellevància política ("El debat de Catalunya no transcendeix a Menorca, sota cap concepte, excepte en els grups nacionalistes" deia Santiago Tadeo el 2014); per la resta de representants la qüestió preocupa la majoria dels i les menorquines, i il·lusiona un sector de la societat minoritari. Així, Maite Salord (PSM) aportava un testimoni que anava en el primer sentit:

"L'altre dia una persona de 80 anys, gens sospitosa de catalanista, em va expressar la seva inquietud: "I què farem si els catalans se'n van?". Aquesta preocupació és la mostra que hi ha un lligam fort entre Menorca i Catalunya, crec que més fort que entre Mallorca i Catalunya."¹⁵

¹⁵ Entrevista amb Maite Salord (Ciutadella de Menorca, 4.8.14).

I Vicenç Tur augura un paper molt difícil i complicat per a Menorca davant d'aquesta qüestió, precisament, perquè "la gent d'aquí no es vol desvincular amb Catalunya, no es vol trencar amb el marc cultural [compartit]".

D'altra banda, diversos representants polítics entrevistats reconeixen que hi ha un sector de la societat menorquina que viu amb expectació i il·lusió el procés de la independència de Catalunya, i hi ha una certa coincidència a destacar-ne el caràcter minoritari. Aquest sector s'hauria manifestat fent rèpliques, per exemple, de les convocatòries per part de l'ANC de la Via Catalana a Maó (2013) i de la V a Es Mercadal (2014). Aquest sector és la base que dona peu a un projecte com el d'Esquerra Republicana de Menorca; segons el seu president:

JP: Com afecta a aquest escenari, el moviment pel dret a decidir a Catalunya?

AP: Hi ha diferents maneres de plantejar-ho. D'un costat, hi ha la gent bastant espanyola, que reacciona remarcant el seu espanyolisme. Estarien al voltant del 20 %. D'un altre costat, hi ha un altre 20 % d'independentisme, que s'ha despertat; no creix, però s'ha fet actiu. S'ha fet palès. Després hi ha els que estan enmig, que han crescut, però lleugerament: no s'entusiasmen, però sí diuen 'ah, bé, tal vegada sí'. Quan Catalunya sigui independent, hi haurà un efecte positiu en 2 o 3 anys. Fins ara, a nivell mediàtic, arriba com 'el problema català'.¹⁶

En canvi, Mae de la Concha té una opinió ambivalent al respecte, en creure que la independència de Catalunya generaria debat, però considera que avui aquesta qüestió no es parla al carrer, perquè la majoria no ho sent com a propi.

D'altra banda, el tractament que han fet del tema els mitjans de comunicació condiciona l'opinió que en té la població menorquina. Això ha estat observat, des de diferents posicions ideològiques, per Joan Forcadas, que apunta que, a causa del tractament que en fan els canals de televisió, la gent d'aquí no coneix el caràcter transversal del moviment, i Joan Albert Pons, que considera que els mitjans de comunicació s'han limitat a presentar el tema com "el problema català".

En un segon pla d'incidència, s'ha constatat un cert debat de fons sobre la independència de Catalunya i els seus efectes a Menorca als mitjans de comunicació locals. Si a principis dels anys 30 del segle passat la discussió d'un estatut d'autonomia per a les Balears va provocar un debat intens sobre la identitat nacional i el seu encaix territorial a la premsa menorquina; el procés de la independència de Catalunya està generant un debat de més baixa intensitat, més de fons, però igualment significatiu de cara a contemplar les diferents posicions ideològiques sobre la identificació nacional i territorial d'aquesta illa. Tot i que l'estudi de la dimensió mediàtica d'aquest debat requeriria un estudi més exhaustiu, aquí citaré alguns referents, que ens permeten fixar algunes posicions significatives.

Així, ja a principis del 2013, trobem una opinió de Pau Obrador sobre els efectes per a Menorca d'una hipotètica Catalunya independent. Ideològicament proper al PSM, considera una oportunitat la possible independència catalana, ja que serviria de referent per als menorquins per a iniciar el seu propi camí cap a la sobirania ("A partir d'ara, sabrem què fer i com fer-ho –amb responsabilitat i sempre d'acord amb la legislació internacional. Sabrem que no tan solament ens podem plantar, sinó que també podem articular políticament un projecte nou amb il·lusió i esperança. Quedarà

¹⁶ Entrevista amb Albert Pons (Maó, 15.8.14).

palès que el futur de Menorca depèn dels menorquins”¹⁷), ahora que tem una reacció de l'Estat Espanyol recentralitzadora i anticatalanista, d'efectes inicialment nocius per a l'illa.

Des d'aleshores i fins ara, s'han anat alternant a les pàgines del diari Menorca articles favorables i contraris al dret d'autodeterminació de Catalunya, o d'altres que pretenen aportar una visió menys apassionada. Però el cas, és que la qüestió desperta interès. Per centrar-nos en el darrer estiu, hi trobem des d'articles favorables a la independència de les nacions que ara formen part de l'Estat Espanyol i a la idea de Països Catalans, com ara Joan Francesc López Casasnovas,¹⁸ fins a plomes que fan constants al·lusions crítiques a l'anomenat “desafío catalán” i tot el que pugui significar una influència en la política balear, com és el cas de Joan D. Pons, president de Foment Cultural de Menorca,¹⁹ Juanjo Gomila Félix, o denúncies a suposats projectes annexionistes pancatalanistes;²⁰ passant per anàlisis jurídiques del conflicte entre el Parlament de Catalunya i el Govern Espanyol.²¹

En tercer lloc, en el camp intel·lectual de tall més acadèmic hi ha hagut també ressò del procés independentista català i les conseqüències que té per a Menorca. Tot i que a l'espai internautic trobem ja antecedents,²² hi ha un important *think tank* de pensadors menorquins que reflexionen sobre aquesta qüestió, a propòsit de la publicació de l'Editorial menorquina Arrela, *I si passa, què ens passa?* (Diversos autors, 2015). Hi intervenen l'historiador Joel Bagur, l'economista Guillem López Casasnovas, el filòleg Joan Francesc López Casasnovas, l'economista Sergi Marí, l'escriptor Miquel Àngel Maria i el sociòleg Pau Obrador, a més dels activistes R.E. Carreras, Marta Fuxà i professors de l'institut de Ferreries. Pel que fa als aspectes que ens ocupen en la nostra recerca, és interessant constatar com el cas català és pres com un referent per a Menorca, principalment en dos sentits. En primer lloc, perquè el fet que una part substancial dels Països Catalans –que Bagur i J. Francesc López consideren la *nació política*, tot i que aquest darrer considera que avui no es correspon amb el sentir majoritari dels pobles balears- iniciï el camí cap a la independència de l'Estat Espanyol pot tenir un efecte *boomerang* i exemplar vers la resta de països “germans”. En segon lloc, perquè actua com a precedent que pot obrir el pas a nous processos d'autodeterminació, com el propi menorquí, tot i que en aquest cas el dret a decidir mena no a la independència, sinó a redefinir dependències, i aquí alguns opten per la federació amb Catalunya (Bagur), la relació prioritària amb Catalunya (Maria), però també hi qui veu dubtosa la via confederal (Obrador). També hi ha qui veu la iniciativa de Catalunya com un esperó per a l'impuls d'un procés constituent a Espanya (J.F. López Casasnovas i Obrador), qüestió que, per cert, explorem en l'apartat següent.

¹⁷ Obradors (2013), “La independència de Catalunya serà un oportunitat única per Menorca”. A Vilaweb, 3.1.2013.

¹⁸ Vegeu, per exemple, els seus articles al diari Menorca “Territoris” (14.7.16) o “La nació inventada” (25.8.16).

¹⁹ Vegeu el seu article del 13.7.16 al Menorca en què critica Francina Armengol pel suport al dret a decidir.

²⁰ Com a exemple d'article que atia el fantasma del catalanisme annexionista, vegeu “Irredentismo en Menorca”, de Jaime Mairata (Menorca, 16.8.2016). Cal dir que aquest corrent anticatalanista ha utilitzat durant la seva edició, la revista *Toc toc*. Així, per exemple, l'editorial en castellà de l'últim exemplar editat (n. 12, IV trimestre de 2014), feia sarcasme de la consulta del 9N i es vantava de l'agermanament de Foment Cultural Balear amb l'unionista Societat Civil Catalana.

²¹ Gerard Quevedo, article al diari Menorca del 8.8.2106.

²² Vegeu Villeyra, À.: «Convindria anar-hi pensant».

<http://binibloc.blogspot.com.es/2009/10/convindria-anar-hi-pensant.html>.

El «desafiament català» i el debat sobre el model territorial espanyol

El moviment sobiranista català i la seva evolució vers posicions eminentment independentistes és, sobretot, una lluita per l'assoliment d'un Estat, més que no pas un moviment que aspira a definir la nació, que no es posa en qüestió directament –si de cas, genera, de retruc, una confrontació entre les diferents identifications nacionals sobre Catalunya. En aquest sentit, es tracta d'un procés polític que posa en qüestió l'Estat Espanyol i el seu model territorial i des d'aquest punt de vista, afecta el conjunt de l'Estat i, pot ser encara més sensible en societats on la qüestió territorial pren especial rellevància i on la qüestió nacional ha estat objecte de debat en diferents moments històrics. Comporta, doncs, un potencial debat a gran escala sobre l'articulació territorial de l'Estat i l'adscripció o no dels pobles que fins l'ara el conformen.

Així, fins i tot des de les files del PP de Menorca, la convocatòria d'una consulta sobre la independència de Catalunya per al 9N del 2014 ja es veia com un fet altament preocupant, tot i negar que tingués cap repercussió directa per Menorca:

JP: Com afecta a Menorca, el procés pel dret a decidir de Catalunya?

SG: Repercussió política de la consulta, no en té, ni en tindrà, pel fet de menorquinitat que tenim (cultural, no política). Crec que no ens fa falta. Hi sortiríem perdent segur. Una illa petita, que hi guanyem sent independents? La qüestió és de qui depenem? No és un debat que preocupa. Sí que ens preocupa la situació que produeixi abans i després del 9N. Com un maldecap en qualsevol dels dos escenaris: si es vota i si no es vota (tot i que suposo que per entendre-ho, s'ha d'estar allà).²³

Dins aquest debat de fons sobre la identitat nacional de Menorca i, més precisament, la seva articulació territorial, hi ha encara un element central, que és la noció de Països Catalans, que ja ha estat objecte de reflexió política en el passat i que ara torna amb nova força.

Com ha estat denunciat per Martí (2010: 58-59), polític i ideòleg del PSM, la Constitució espanyola de 1977 encara avui vigent prohibeix explícitament la federació de comunitats autònomes, impeding qualsevol articulació política dels Països Catalans. La lluita política al voltant d'aquest concepte no ve d'ara, com observava ja Damià Pons (2005: 13) en aquests termes:

“El xoc es produeix entre els qui pretenen que els PPCC es vagin fent més sòlids i més perdurables –tenint com a prioritat que s'hi faci la part del territori lingüístic que és el seu país més pròxim- i els qui estan interessats a fragmentar-los i diluir-los fins a aconseguir que es converteixin en poca cosa més que en una anècdota identitària purament pintoresca dins el magma d'una espanyolitat acastellanada. En el segon cas, i més enllà de les rimbombants defenses particularistes que puguin llançar als quatre vents, l'objectiu que sobretot persegueixen és la substitució identitària i la subordinació política de la societat pròpia. El Partit Popular en seria la representació màxima tant al País Valencià com a les Balears.” (13)

Trobem una mostra d'aquesta línia d'atac a la idea de Països Catalans, presentada com a projecte

²³

Entrevista amb Simón Gornés (27.8.14).

d'annexió de les Balears a Catalunya, atiant així el fantasma del pancatalanisme, en el recent article "Irredentismo" de l'advocat Jaime Mairata.²⁴ I això que les posicions expressades al voltant d'aquesta idea política per part de la intel·lectualitat catalanista han estat majoritàriament de tall confederalista, donant el poder de decisió a cadascuna de les comunitats integrants.²⁵

Pel que fa al costat catalanista, cal distingir entre els qui contempen els Països Catalans com un espai cultural comú –la nació cultural, en termes de Pons (1995)–, que ha de donar peu a polítiques culturals i comunicatives compartides en peu d'igualtat (aquesta és la posició del PSM), dels qui els entenen com la nació política, com defensen des d'Esquerra Republicana de Menorca. La primera opció la signarien, probablement, des d'ICV i des d'EUA de Menorca.

En canvi, una concepció política del PPCC, segons el filòsof i antropòleg Jaume Mascaró, desperta animadversió des dels sectors espanyolistes i no és present en el mapa territorial de la majoria de població, per la qual cosa proposa concentrar-se en una idea de nacionalisme cultural:

"La idea de Països Catalans aquí sempre ha aixecat recel. La catalanitat de Menorca genera controvèrsia i, de cara a les eleccions [de maig de 2015], de segur que tornarà a sortir el debat.

El problema es que el PP confon catalanisme cultural i catalanisme polític. I jo proposo (...) distingir clarament aquests termes, perquè crec que el que cal és defensar el catalanisme cultural i, en tot cas, un cop estigui consolidat, que es pugui parlar d'altres nivells d'identitat"²⁶.

Un referèndum per a Menorca?

Finalment, el contrast de les opinions dels diversos representants i ideòlegs dels partits polítics actius a Menorca,²⁷ permet observar un potencial debat de fons al voltant de la relació entre Menorca i una possible Catalunya independent.

Més que plantejar la independència de Menorca (ningú no sembla veure-la viable ni suposadament desitjada –"ya se sienten independientes", segons la líder de Podem De la Concha²⁸), el debat giraria al voltant de la relació amb el possible nou Estat ("per decidir les seves dependències", en paraules de Salord (PSM). Fins i tot, malgrat intentar eludir el debat ("no ens du enlloc") Gornés (PP) dona peu a preguntar-se, com hem vist més amunt, "de qui depenem?", potser per eludir un possible plantejament independentista menorquí, i es decanta clarament per Espanya ("crec que és més profitós dependre d'un gran que d'un petit"). Amb tot, considera la possibilitat de plantejar un referèndum per decidir la vinculació amb una Catalunya independent

²⁴ Diari Menorca, 16.8.2016.

²⁵ La publicació de les Jornades sobre els PPCC amb intel·lectuals de totes les comunitats de parla catalana a Pons (2005), n'és una bona mostra.

²⁶ Entrevista amb Jaume Mascaró, ja citada.

²⁷ Recordem que el treball de camp fou realitzat durant els estius de 2014 i 2015.

²⁸ Respecte a l'opció per la independència, Jaume Mascaró diu: "Jo mateix crec que hi ha prou arguments per defensar la independència de Catalunya. Ara bé, defensar posicions independentistes ara i aquí seria un suïcidi. A nivell de classes populars, encara tenim una problema de consciència cultural. D'altra banda, a Catalunya hi ha una tradició de pensament polític catalanista, que aquí no hi ha estat. La majoria de polítics illencs, de Maura endavant, han pensat en clau Madrid i no pas en clau de societat pròpia".

com a “ciència ficció” i lamenta que aquest plantejament generaria “divisió” i “atomització” .²⁹

En canvi, el representant del PSOE a Menorca, veu legítim que Menorca decideixi de qui vol dependre i en quin grau, això sí, “dins la legalitat”. Joan Forcadas (PI) creu que això cal defensar-ho al Parlament espanyol i Podemos dóna suport al dret a decidir a qualsevol lloc de l'Estat on hi hagi un moviment i una demanda, també a Menorca si fos el cas.

Pel que fa al bloc sobiranista, el procés català per la independència està servint de referent per als qui es plantegen exercir el dret a decidir a nivell de Menorca. Ara bé, com ja plantejava Pau Obrador a principis del 2013, que reconeixia aquest valor de “referent democràtic” al procés català com una oportunitat per a Menorca, alhora constata de forma realista que:

“Tot i formar part d'una mateixa nació cultural, Menorca no s'integrarà en el nou estat, almanco en un primer moment. Això és així perquè avui no hi ha pas una majoria social favorable a obrir un procés sobiranista. Només un conseller menorquí –de tretze– dóna suport al dret d'autodeterminació del poble de Menorca”.³⁰

Un any i mig més tard, Maite Salord advertia, en la mateixa direcció, que malgrat que el 1977 aquí es parlava de dret d'autodeterminació, “ara estem com fa 10 o 15 anys a Catalunya”. També Nel Martí, que entén la sobirania com a capacitat i voluntat de decidir i influir sobre allò important per Menorca, dins del context que sigui -Balears, Estat Espanyol o un futur Estat Català-, ho veia com una possibilitat en l'horitzó: “a Menorca el dia que ho plantejem, serà per guanyar i decidir moltes més coses”. En això últim coincideix, en part, Juanjo Gomila (EUA): no es tracta de canviar d'amo, sinó plantejar un referèndum sobre polítiques.

Finalment i des de posicions clarament independentistes, Albert Pons proposava el 2014 un referèndum en 5 anys a Balears amb tracte diferent per Menorca, que veu com una unitat autònoma que podria federar-se amb la resta de Països Catalans.

En qualsevol cas i amb independència de la viabilitat d'un procés menorquí pel dret a decidir, és clar que el moviment per la independència de Catalunya està significant per a les forces sobiranistes un important esperó per als seus plantejaments sobiranistes. Així, per Òscar Garcia (ICV-Equo) aquell moviment dóna peu als més optimistes a creure en la possibilitat que els menorquins exercissin el dret a decidir “quin estat se senten més propi”; cosa que defensa Salord (PSM), per a qui correspondria als menorquins decidir quin encaix voldrien tenir amb una Catalunya independent. Per la seva banda, Nel Martí (PSM) recorda que el menorquinisme es plantejava, ja a la 2a República, formar part de Catalunya; i, finalment, Albert Pons –i també Garcia- confia en l'efecte acumulatiu que provocaria l'existència d'un estat català exitós per despertar l'entusiasme d'un sector més ampli que el quasi 20 % de menorquins favorables a la independència que constata l'estudi de l'IBES a finals del 2012.

²⁹ Entrevista amb Simón Gornés, ja citada.

³⁰ Obrador, op. cit. Després de les eleccions al Consell Insular del 24 de maig de 2015, en què la coalició sobiranista Més per Menorca va assolir 3 consellers, gràcies al 18,85 % dels vots, cosa que li va permetre entrar en el govern, formant coalició amb PSOE Menorca i Podem, i presidir-lo durant els dos primers anys. Caldrà veure com aquesta nova conjuntura política podria accelerar els plans sobiranistes del PSM. Reprendre'm aquest fil argumental a les conclusions.

Conclusió: menorquinismes i lluita per l'hegemonia política

En els últims cinc anys, des de l'últim govern del PP al poder a les Balears, observem com la qüestió de la identitat nacional –que dóna valor i sentit polític a la *menorquinitat*- ha esdevingut un espai de confrontació política i de lluita per l'hegemonia política a Menorca.

Així, entre el sentit primordial, quasi familiar, de la *pàtria íntima* -terme que Nel Martí (2010:53) recupera de Francesc de Borja Moll i que Joan Forcadas (PI) expressa anomenant *nació menorquina* “on hi ha els meus” i l'espai pel qual té sentit lluitar³¹- i el cosmopolitisme, que la indústria del turisme ha contribuït a posar en boga i que fa de l'illa un “universo en miniatura”³², com diu Mae de la Concha; el menorquinisme s'ha convertit en un espai ideològic en què diversos discursos pugnen per esdevenir socialment rellevants, com un mitjà més en la lluita per l'hegemonia política. La delegació del PP a Menorca, brandant un menorquinisme de tipus regionalista, netament espanyolista, i jugant des de fa temps i més o menys veladament la carta de l'anticatalanisme, i el PSM, liderant el menorquinisme nacionalista, aixecant la bandera del sobiranisme i declarant-se culturalment catalanista, són els principals artífexs d'aquesta lluita política.

Es tracta d'un debat, habitualment de baixa intensitat, entre diferents menorquinismes o ideologies sobre la identitat nacional de Menorca. Aquesta lluita de fons es dirimeix a vegades al voltant de temes banals (les banderes del Llatzaret³³), de vegades prenent més força al voltant de temes substantius, com ara la qüestió de la llengua durant la legislatura anterior caracteritzada per la involució anticatalanista del PP i les mobilitzacions ciutadanes al voltant de temes com ara l'ús de les llengües a l'escola (decret TIL). Tot i que no sempre de forma explícita, l'ombra del moviment ciutadà i institucional per la independència de Catalunya ha planat sobre aquest debat, reforçant l'espanyolisme d'uns i el catalanisme –si més no, cultural- dels altres.

Ara bé, recentment, Pau Obrador ha analitzat les possibilitats que té el PSM de capgirar l'hegemonia que tradicionalment han ostentat el PP i els seus aliats i ressorts a Menorca³⁴, sense tenir en compte aquest component catalanista del menorquinisme que aquí he anomenat nacionalista –per oposició al regionalista del PP, i al pancatalanista d'ERM. En qualsevol cas, aquesta anàlisi ha rebut ràpida rèplica des dels líders d'opinió del menorquinisme espanyolista, sense més arguments que els d'atribuir a l'adversari dots fantasioses, pobresa argumental que sol ser simptomàtica de l'estatus còmode de qui se sap avui encara dominant³⁵. Però Obrador explica consistentment com l'ascens de Més per Menorca les darreres eleccions al Consell Insular del 2015, és el resultat d'un canvi en la manera de fer política que l'ha fet avançar-se al nou cicle

³¹ Entrevista amb Joan Forcadas (Ciutadella, 21.8.2014).

³² Entrevista amb Mae de la Concha (Ciutadella, 28.7.15).

³³ Vegeu la notícia sobre la caiguda de la bandera espanyola de les instal·lacions del Llatzaret, es veu que per obra i gràcia del vent, i les suspicàcies aixecades entre sectors del PP –no oblidem que la gestió d'aquest edifici correspon al Consell Insular, comandat per Més per Menorca, l'espai de confluència liderat pel PSM (Diari Menorca, 27.8.2016).

³⁴ Vegeu Obrador, P. (2016) “Pot el menorquinisme guanyar les properes eleccions?”, article publicat al Diari Menorca, 19.8.2016. i (2016) “No tot comença el 15M”. Diari Menorca, 30.7.2016.

³⁵ Gomila Félix, J.J (2016) “París, California, recordatorio, de sueños y de carreteras”. Diari Menorca, 30.8.2016.

polític actual, que significa el trencament del bipartidisme també a Menorca i que obre les portes a un canvi d'hegemonia a l'illa. L'èxit d'aquest ascens, l'atribueix aquest sociòleg, principalment, a la capacitat de bastir un projecte clarament progressista i ecologista, "que posa Menorca com a bandera", a la renovació de la manera de fer política, més assembleària i democràtica, amb estructures més poroses (Més per Menorca com a espai de confluències, que "suma persones i no sigles"), i a la substitució del nacionalisme clàssic pel sobiranisme, amb un lema principal "Qui estima Menorca, no la destrueix", sintetitzant els valors de "territori com a pàtria" i de sostenibilitat. En canvi, dins dels termes de la fórmula que ha de dur al menorquinisme a assolir el lideratge polític a Menorca, Obrador no hi esmenta el catalanisme cultural, element central en la definició de nació que feia Nel Martí el 2010, i, que al meu entendre, constitueix un dels cavalls de batalla central en la pugna que manté amb el menorquinisme regionalista en la lluita per l'hegemonia política. Sembla com si la substitució del nacionalisme clàssic pel sobiranisme que defensa Obrador, comportés l'oblit o l'abandó de les posicions catalanistes clàssiques del PSM i del menorquinisme nacionalista.

En canvi, la recerca presentada aquí permet observar com el debat sobre la identitat nacional de Menorca en els últims cinc anys ha girat, en bona part, al voltant de la qüestió de la seva catalanitat. Encara que sigui per negar-la (com fa l'entitat Foment Cultural Balear) o fins i tot per ignorar-la (com se sorprèn Mae de la Concha, respecte a la gent menorquina que no és conscient dels seus orígens catalans o del fet que parla català), o per reivindicar-la com a nucli d'un projecte nacional que passa per la confederació dels Països Catalans (Esquerra Republicana), o simplement per posar-la dins del propi marc polític nacional (a un nivell de "nació cultural", com deia Jaume Mascaró), la catalanitat és present, de fons, en el debat polític local, segurament més com a sòcol o marc de referència general que com a qüestió conscient i reconeguda.

Com hem vist, la catalanitat de Menorca –com la de les Illes Balears– havia estat un lloc comú a penes qüestionat fins el 2010, herència del consens de la transició local, plasmat en el reconeixement indiscutible de la llengua catalana com a llengua pròpia en els estatuts del 1983 i de 2007.

Fins i tot al PP local, li ha costat de negar, obertament, la catalanitat cultural de Menorca i d'abandonar la línia que havia mantingut històricament a la Comunitat Balear fins el 2011, tot i que de reguitzell vegi amb bons ulls les posicions secessionistes del Foment Cultural Balear i la Fundació Jaume III. Així, Santiago Tadeo, feia les següents declaracions l'estiu de 2014, essent president del Consell Insular:

JP: Hi ha sectors que qüestionen que el menorquí i les altres variants balears són llengües diferents al català. Què en penseu?

ST: La unitat de la llengua no es pot discutir. Podem mantenir la modalitat menorquina. De fet, trobem paraules diferents a Maó i a Ciutadella, però també a Alaior; per exemple: coc, pa o panet. Ses imposicions ni cap a una banda ni cap a s'altra són bones. Els extrems es toquen. El pèndul ha d'anar pel centre.

I alhora justifica la política anticatalanista del govern Bauzá com una necessitat de compensació dels excessos catalanistes dels governs anteriors:

JP: A nivell de PP Balear, no hi ha hagut una ruptura en aquest tema, tenint en compte que el partit havia donat suport a la normalització lingüística?

ST: No hi ha estat. Es va anar massa enllà. Es va negar la modalitat balear. Es va anar

a un altre extrem. Aquí xerrem en pla. No emprem el català estàndard. Al cole, els fills diuen enciam, però a casa diuen ensalada. És cert que hi ha castellanismes i que, potser sense la normalització, ara no parlariem menorquí. També, que tenim l'article literari. Però, quan em preparen un discurs, si no hi ha algú que ve de fora, parlem menorquí, en salat.³⁶

Per la seva banda, Simón Gornés, tot i que no qüestiona la catalanitat cultural de Menorca sí que ho fa amb "la catalanitat com a concepte de país", és a dir com a component de la seva identitat nacional. En aquest sentit, és taxatiu: "No som catalans, som menorquins". És a dir, l'afirmació de la menorquinitat com a base per a la negació de la catalanitat. De nou, un membre del PP menorquí mostra simpaties amb les posicions anticatalanistes del Foment Cultural Balear:

JP: Què en penses del que planteja el Foment Cultural Balear en relació a la identitat menorquina?

SG: En algunes coses hi estic d'acord i en d'altres no, com a nivell del PP. Trobo positiu que vulguin recuperar la dialectologia de Menorca, ses paraules antigues. Es fiets, amb molta més informació que nosaltres, rallen diferent que nosaltres. Amb el meu fill de 15 anys, rалlem diferent: per exemple, jo dic som i ell sóc, i es perden paraules, com ara alguns anglicismes. També trobo positiu la reivindicació de figures il·lustres, com ara Àngel Ruiz i Pablo.³⁷

Hem vist, doncs, com en la fase àlgida d'aquesta lluita al voltant de la catalanitat de Menorca –i les Balears en general– que ha iniciat el PP de Bauzá i al qual el menorquinisme nacional ha respost amb una defensa de la llengua i la cultura considerades pròpies fins fa poc per tot l'arc parlamentari. Seria, si més no sorprenent, que un cop aconseguida la victòria a les eleccions del 24M, després del desbordament de les mobilitzacions en contra del TIL i en defensa del català a les institucions, i amb els actors anticatalanistes en franca retirada,³⁸ el PSM i les altres forces que hi conflueixen en espais com Més per Menorca, renunciessin a la bandera del catalanisme cultural, quan sembla demostrat que forma part dels consensos bàsics assumits per la societat menorquina. Si considerem que l'assoliment de l'hegemonia política depèn, en part, de la capacitat de recolzar-se en llocs comuns de l'opinió pública, tant com de la força per crear nous punts de consens, el posicionament sobre la catalanitat cultural de Menorca no és una qüestió menor; com no ho és la capacitat de generar noves complicitats al voltant del dret a decidir i d'una participació política més oberta a la ciutadania, que significa l'espai de confluència Més per Menorca.

Al meu entendre, el sobiranisme i el catalanisme cultural són els dos elements distintius del menorquinisme nacionalista que abandera el PSM, que el fan especialment fort en la seva lluita per l'hegemonia política, enfront, per un costat, del menorquinisme regionalista del PP, afeblit després de la reacció ciutadana a les seves polítiques centralitzadores i anticatalanistes, i lluny de l'inicial independentisme pancatalanista d'ERM, que avui és testimonial a Menorca.³⁹

³⁶ Entrevista amb Santiago Tadeo, ja citada.

³⁷ Entrevista amb Simón Gornés, ja citada.

³⁸ Per exemple, la revista Toc Toc, de les entitats Foment Cultural Balear i Fundació Jaume III, va editar l'últim número a finals del 2014, tot i que posteriorment aquesta última entitat ha continuat la seva croada lingüística secessionista, editant el Manual d'Estil de "sa llengua de ses Illes Balears".

³⁹ És significatiu que, en les eleccions al Congrés espanyol del 24J, ERM optés per un projecte en clau sobiranista, Sobirania per les Illes (SI), que pretenia capitalitzar el potencial vot de Més per Menorca. Amb tot, es quedà lluny (1 %; 407 vots) dels vots obtinguts per aquesta formació el 20D (5,94 %; 2.513).

Bibliografia

- Bagur, Joel (2013), *Menorca endins: el debat estatutari en la segona República espanyola*. Menorca: IME.
- Barth, Fredrik (1976), *Los grupos étnicos y sus fronteras. La organización social de las diferencias culturales*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Billig, Michael (1995), *Banal Nationalism*. London: Sage Publications.
- Cardús, Salvador (2016), *La identitat no és allò que sembla*. Recuperat el 8.1.2017 de: <http://catedra-unesco.espais.iec.cat/2016/11/15/17-la-identitat-no-es-allo-que-sembla/>
- Diversos autors (2015), *I si passa, què ens passa?* Maó: Arrela.
- Foucault, M. (1992). *Genealogía del racismo. De la guerra de las razas al racismo de Estado*. Madrid: La Piqueta.
- González Casanova, José A. (1979), "Los estatutos de las Comunidades Autónomas y el principio de autogobierno". *Documentación Administrativa*, n. 182, abril-juny.
- Martí, Nel (2010), *La nació dels menorquins*. Palma de Mallorca: Edicions Documenta Balear.
- Obrador, Pau (2013), «La independència de Catalunya serà una oportunitat única per a Menorca». Opinió contundent. *Vilaweb*, 3.1.2013.
- Pons, Damià –editor- (2005), *Països Catalans, en plural*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.
- Quintana, Josep Maria (1977), *Els menorquins i l'autonomia (passat, present i perspectives de futur)*. Palma: Editorial Moll.
- Quintana, Josep Maria (1982), *Las autonomías y el título VIII de la Constitución*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics.